

“MƏN KLAVDİ” VƏ “TANRI KLAVDİ” ROMANLARINDA TRİKSTER VƏ MƏDƏNİ QƏHRƏMAN ARXETİPLƏRİNİN DİALEKTİKASI

Aysel Həmidova

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: aysel.hamidova@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə Robert Qreyvsin “Mən, Klavdi”, “Tanrı Klavdi” romanlarında trikster və mədəni qəhrəman arxetiplərinin dialektik vəhdətinin təcəssüm xüsusiyyətləri təhlil olunur. Nümunələr əsasında bu arxetiplərə xas olan xüsusiyyətlərin üzə çıxarılmışdır.

Açar sözlər: trickster, mədəni qəhrəman, Livia, Klavdi, Kaliqula.

DIALECTICS OF THE ARCHETYPES OF TRICKSTER AND CULTURAL HERO IN ROBERT GRAVES' NOVELS "I, CLAUDIUS", "CLAUDIUS, THE GOD"

Aysel Hamidova

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The paper analyzes the features of the dialectical unity of the archetypes of trickster and cultural hero in Robert Graves' novels "I, Claudius", "Claudius, the God". Based on the examples, the features of these archetypes are identified.

Keywords: trickster, cultural hero, Livia, Claudius, Caligula.

ДИАЛЕКТИКА АРХЕТИПОВ ТРИКСТЕРА И КУЛЬТУРНОГО ГЕРОЯ В РОМАНАХ РОБЕРТА ГРЕЙВСА «Я, КЛАВДИЙ», «БОЖЕСТВЕННЫЙ КЛАВДИЙ»

Айсель Гамидова

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье анализируются особенности диалектического единства архетипов трикстера и культурного героя в романах Роберта Грейвса «Я, Клавдий», «Божественный Клавдий». Посредством примеров были раскрыты характеристики этих архетипов.

Ключевые слова: трикстер, культурный герой, Ливия, Клавдий, Калигула.

1. Giriş

Robert Qreyvsin “Mən, Klavdi” (I, Claudius-1934) və “Tanrı Klavdi” (Claudius the God-1935) romanları maddi ehtiyacları ödəmək (“potboiler”) məqsədi ilə yazılmalarına baxmayaraq, yaradıcılığının şah əsərlərindən hesab olunmuş və 1935-ci ildə hər iki romana görə Ceyms Teyt Blək Prayz (James Tait Black Prize) mükafatına layiq görülmüşdür. Biri digərinin ardı olaraq qələmə alınmış romanlar 1988-ci ildə bir kitab şəklində yenidən çap olunmuşdur. Bəzən yazıçılar oxucuların öhdəsinə verdikləri ədəbi-bədii nümunələrin həqiqi dəyəri haqqında özləri də dəqiq təsəvvürə malik olmurlar. Buna ən gözəl sübut Migel de Servantesin bütün dünya ədəbiyyatının ən böyük nailiyyətlərindən biri sayılan “Don Kixot” romanına münasibətidir. İspan yazıçısı etiraf etdiyi kimi bu əsəri cəngavər romanlarına parodiya kimi nəzərdə tutmuş, “Qalateya” əsərini isə yaradıcılığının zirvəsi hesab edirdi. Lakin “Don Kixot” bir növ sənətkarın nəzarətindən çıxdı və dünya ədəbi-bədii fikrində layiqli yerini tutdu. Eyni sözləri Robert Qreyvs yaradıcılığına da şamil etmək mümkündür.

Ədəbi kontekstdə, zaman və məkandan asılı olmayaraq ümumbəşəri mənaları və bəşəriyyətin çoxəsrlik obyektiv təcrübələrinin simvolik olaraq təcəssüm olunduğu müəyyən

struktur sxemlərini, formalarını, hiss modellərini, baxışlarını, davranışlarını-arxetipləri özündə ehtiva edən personajlar ədəbi əsərdə oxucular tərəfindən instinktiv olaraq tanınan ümumi paradıqmaları bölüşür. R.Qreyvsin sözügedən əsərlərindəki personajlar trikster-mədəni qəhrəman arxetiplərinin dialektikasına nümunələrdir. Ədəbi-bədii əsərlərin, miflərin, folklor nümunələrinin personajlar sisteminə nəzər yetirsək, görürük ki, personajlar sistemi iki universal – trikster və mədəni qəhrəman əsasında formalaşmışdır. Yunan mifologiyasında Promotey və Epimetey sözügedən universal personajlara misal ola bilərlər. Onlar bir-birinə antipod qəhrəmanlardır, bir-birini inkar edir və eyni zamanda biri digərini əvəzləyir, biri digərinə çevrilir. Bəs trikster və mədəni qəhrəmanın kökü nəyə söykənir? Bu personajların yaranmasının izahı qədim miflərdə kaosdan kosmosa keçid məsələsində öz əksini tapır. Miflərdə əks olunan trikster və mədəni qəhrəmanlar, əslində, kaos-kosmos münasibətlərinin dialektik vəhdətini əks edirlər. Bu onların bir-birini tamamlaması, inkarı, çulğalaşmasıdır. Mifdə, ilk olaraq, kaos özünü büruzə verir və sonra kosmosu ifadə edən mədəni qəhrəman ortaya çıxır, xaosu kosmosa çevirir, dünyada nizam yaradır. Mədəni qəhrəman öz missiyasını yerinə yetirir və "ölür". Trikster isə bundan sonra fəaliyyətə başlayır və mədəni qəhrəmanın yaratdıqlarını dağıtmağa başlayır. Trikster arxetipi K.Q.Yunqun arxetipləri arasında xüsusi yer tutur. Onun fikrincə, arxetiplər psixi başlanğıcı müəyyən edən ilkin formalardır və eyni zamanda universal xarakter kəsb edirlər. Bu səbəbdən də təkrarlana bilirlər. J.Kempbel "Mifin gücü" kitabında arxetipləri "əsas modelini itirmədən dəyişilə bilən təsvirlər" kimi təqdim etmişdir.

Tənqidçi, yazıçı Lyuis Hayd triksteri təsvir edərkən "*boundary crosser*" [2, s.7] (sərhədləri aşan – tərcümə A.H.) ifadəsindən istifadə etmişdir. "*Trikster ictimai və təbii düzəni alt-üst edir, oyun şəklində normal həyata qarşı çıxır və sonra onu yenidən yeni əsasda qurur. – A.H.)*" [3] Qaydaları bu cür alt-üst etmək, kaos yaratmaq prosesində triksterlər əsasən gah hiyləgərliyi, gah da axmaqlığı və ya hər ikisini sinkretik vəhdətdə nümayiş etdirə bilirlər. Onlar cəmiyyətdə mövcud olan tabulara məhəl qoymur, cəmiyyəti ittiham edir, ona qarşı çıxır və ya ələ salırlar. Bu xarakterlər, əsasən, kişi obrazlarının simasında əks olunurlar. Onlar allahlara, insanlara qarşı hiylə işlətməkdən, lağa qoymaqdan, onlara əks mövqedə dayanmaqdan zövq alırlar.

R.Qreyvs yunan mədəniyyətinin universallığını sübuta yetirmək üçün Roma tematikasına müraciət etmiş və "Mən Klavdi", "Tanrı Klavdi" romanlarını yazmışdır. Bu baxımdan onun mifoloji düşüncəsi yeni ölçülər və dərinlik kəsb edir. Romanda K.Yunqun trikster arxetipinin təcəssüm xüsusiyyətlərinə rast gəlmək mümkündür. Bu baxımdan Livia, Kaliqula, Klavdi personajları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Adları çəkilən personajlar trikster xislətinə malik olduqları üçün bədii əsərə təbii şəkildə daxil olur. Beləcə, R.Qreyvsin bu romanları onun özünəməxsus mifologiyasını təbii şəkildə tamamlayır. Bu onunla əlaqədardır ki, Qreyvs Roma mifologiyasından müvəqqəti olaraq imtina edərək Roma tarixinə müraciət edir və beləcə, o nəinki tarixə, eləcə də mifologiyaya, ümumiyyətlə insan düşüncə tərzinə xas olan trikster və mədəni qəhrəmanın xüsusiyyətlərini üzə çıxarır. "*Trickster is a collective shadow figure, the summation of all the inferior traits of character in individual.*" [6, s.270].

(Trikster kollektiv kölgə obrazıdır və fərddəki bütün alçaq, qəbul olunmayan xüsusiyyətlərin vəhdətidir. – A.H.)

Həm tarixi-bioqrafik, eyni zamanda fantastik xarakter daşıyan əsər doğuşdan serebral iflicli, qüsurlu nitq, qeyri-adekvat davranışları səbəbindən saraydakılar tərəfindən “idiot” kimi qəbul olunan və buna görə də sarayda baş verən bütün hadisələrdən kənar saxlanılan Klavdinin öz dilindən nəql olunur. O, həm hadisələrdən kənar dayanaraq hər şeyi nəql edən təhkiyəçi, həm də əsərin əsas personajlarından biridir. Klavdi əsərin giriş hissəsində özünü bu cür təqdim edir: “...” *Claudius the Idiot*, “*That Claudius*”, “*Clau-Clau-Claudius*”, “*Poor uncle Claudius*”...” [1, s.3] (“*İdiot Klavdi*”, “*O Klavdi*”, “*Kla-Kla-Klavdi*”, “*Yazıq Klavdi dayı*” – A.H.). Romanda Yuli Sezarın ölümündən sonra (e.ə. 24-b.e.54-cü illərdə) dörd imperatorun (Oktavian Avqustin, Tiberi, Kaliqula, Klavdi) hakimiyyəti illərində hökm sürən saraydaxili münasibətlər müəyyən tarixi faktları ehtiva etməklə yanaşı, yazıçı təxəyyülünün məhsulu kimi təqdim olunur. Onun dağılmaq təhlükəsi qarşısındadır və Roma imperiyasının tarixinin hər bir epizodu, hadisəsi, imperatorun həyat təzi onun dağılmasına xidmət edirdi. Qurmaq üçün, yaratmaq üçün əsas yoxdur. Roma gerçəkliyi özünü elə bir məqamını yaşayırdı ki, dağılan bir imperiyanın məntiqindən çıxış edərək tarixi qəhrəman şəxsi keyfiyyətlərindən asılı olmayaraq, ancaq trikster kimi çıxış edə bilərdi.

Livia. Əsərin birinci hissəsinin əsas qəhrəmanı Klavdinin nənəsi, Avqustinin həyat yoldaşı Liviyadır və bütün hadisələr onun iştirakı və müdaxiləsi ilə baş verir. Klavdi etiraf edir ki: “*The name “Livia” is connected with Latin word which means Malignity. My grandmother was a consummate actress, and the outward purity of her conduct, the sharpness of her wit, and the graciousness of her manners deceived nearly everybody.*” [1, s.28] (“*Livia*” adı Latın mənşəli olub “*şər*” mənasını verir. Nənəmin mükəmməl aktrisalığı, davranışının zəhirən saflığı, ağıllığın itiliyi və aşırı nəzakət nümayiş etdirməyi demək olar ki, hər kəsi oyuna gətirib – A.H.) Livia oğlu Tiberini hakimiyyətə gətirmək istəyir və bu yolda sökə-sökə, dağıda-dağıda irəliləyir. O, eyni zamanda onu qorumaq missiyasını da yerinə yetirir. Livianın davranışlarında, trikster və mədəni qəhrəman əvəzləməsi, dialektikası özünü göstərir.

Əsərdə Livia obrazının aşağıdakı arxetipik xüsusiyyətləri öz əksini tapır:

- Hərtərəfli düşünülmüş planlar qurmaq;
- Qurduğu planın digər personajlara mənfi təsirinə qarşı qeyri-həssaslıq nümayiş etdirmək;
- Planından şübhələnən şəxslərin suallarından qaçmaq üçün iti ağıllıqdan istifadə etmək;
- Digər personajlardan öz xeyrinə “oyuncaq” kimi istifadə edərək onları manipulyasiya etmək;
- Başqa kimliyə bürünmək, özünü maska arxasında gizlətmək;
- Oyun içində oyun qurmaq;
- Sarayda onun üçün qazılmış quyulara düşmədən öncə cəld davranaraq özünün müxtəlif tələlər hazırlamaq;

Hadisələr Roma imperatoru Oktavian Avqustinin özündən sonra kimi varis seçəcəyi barədə çox götür-qoy etməsi ilə başlayır. Avqustindən fərqli olaraq, Livia niyyətini aşkar etməsə də, mövcud vəziyyəti özünəməxsus şəkildə dəyərləndirir və öz oğlunun xeyrinə bütün hadisələri və saraydakıları manipulyasiya etməyə başlayır. Bu işdə o, zəhərləmək, hədsiz var-dövlət sahibi olmaq, yalan danışmaq, şantaj etmək, saxta məktub yazmaq bacarığına güvənir. *"My grandmother, who had wanted Augustus as an instrument of her ambition rather than as a lover was more glad than sorry for this impotence. She found that she could use it as a weapon for subjecting his will to hers."* [1, s.19-20] (*Nənəm Avqustini sevgilisi kimi deyil, öz ambisiyasına çatmaq üçün bir alət kimi istəyirdi, onun zəifliyinə üzülməkdənsə çox seviniirdi. O, düşünürdü ki, bundan silah kimi istifadə edib vəsiyyətnaməni özününün [öz oğlunun] üzərinə keçirə bilər – A.H.*)

Livia ilk hədəfi olan Marseliusa (Avqustinin bacısı oğlu, qızı Culiyanın həyat yoldaşı) "sədaqətini" ifadə etmək, onun rəğbətini qazanmaq və eyni zamanda ona qarşı məkrli niyyətini ört-basdır etmək üçün imperator Avqustindən Marseliusun vəzifəsini artırmasını xahiş edir. Romada imperatordan sonra ikinci önəmli şəxs, general, admiral Aqrippanın Marseliusa qarşı baş qaldıracaq qısqanclığını sarayın uzaqgörən müşahidəçi tarixçiləri hiss edir və olacaqları maraqla izləyirdi. Livianın Marseliusa qarşı "sədaqəti" ona kələk gəlmək, gözdən pərdə asmaqdan başqa bir şey deyildir. Əslində, o yolunda duran maneələrdən biri olan Marseliusu Aqrippanın əli ilə aradan qaldırmağa çalışır. Aqrippa mövcud vəziyyətlə bağlı Avqustindən inciyərək saraydan uzaqlaşır, tədbir görülməzsə, hətta vətəndaş müharibəsinə hazırlaşacağını da bəyan edir. Livianın səbəb olduğu bu qarışıqlıq, kaos vaxtı Marseliusun xəstələnməsi Liviaya onu aradan götürmək üçün qaçılmaz fürsət olur. Xəstə vaxtında yanından əl çəkməyən, ona ən çox "diqqət, qayğı" nümayiş etdirən Livia Marseliusun yeməyinə zəhər qataraq onu aradan götürür. Marseliusun ölümündən sonra saray həkimi ölümün səbəbi kimi qida zəhərlənməsindən şübhələnir. Bu cür vəziyyətlərdə dərhal manevr etmək, vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq Livia üçün su içmək qədər asan idi. O, həkimin şübhəsini aradan qaldırmaq üçün əvvəlcədən Avqustinin qızı, eləcə də Marseliusun həyat yoldaşı Culiya ilə öz oğlu Tiberinin arasında sevgi münasibətləri yaratmağa cəhd edir. Bu məsələ onun üçün iki mənada əhəmiyyət kəsb edirdi: həm Marseliusun zəhərlənmə şübhəsini özündən uzaqlaşdırıb Culiyaya qarşı yönəldəcəkdə, guya ki, Culiya Tiberiyə meyl etdiyi üçün ərindən yaxa qurtarmaq istəmişdir. Digər tərəfdən isə Tiberinin Culiya ilə ailə qurması onları imperator kürsüsünə daha da yaxınlaşdırırdı.

Əvvəlki münasibətlərini bərpa etmək məqsədilə Avqustin Aqrippaya qızı Culiya ilə ailə qurmasını təklif edir. Öz niyyətindən vaz keçməyən Livia bu dəfə müdaxilə etmədən bu vəziyyəti də yola verir, Aqrippanın vəzifəsini yerinə yetirib xidmətini başa vurmasını on il müddətində gözləyir və sonda onu da zəhərləyərək öldürür. Beləcə, Livianın planına uyğun olaraq, Culiya və Tiberinin ailə qurması üçün aradakı maneəni triksterə xas tərzdə aradan qaldırmağa bir addım da yaxın olur. Bunun üçünsə Tiberini öz sevimli həyat yoldaşı Vipsaniya ilə aralarında baş vermiş kiçik inciklikdən istifadə edərək ayırır və Culiya ilə siyasi məqsədə

qulluq edən sevgisiz, bünövrəsiz ailənin qurulmasına səbəb olur. Yaranan hər xırda fürsətdən Livia öz xeyrinə elə məharətlə istifadə edir ki, heç kəsin baş verənlərdən və ya baş verəcəklərdən xəbəri belə olmur, çünki Livia sarayda özünü zahirən xanımlığı, qayğısı, diqqəti, məsələləri bir böyük kimi həll etməyə çalışan, nizam-intizama nəzarət edən qadın kimi qələmə verir, halbuki reallıq bunun tam əksi idi.

Culiya ilə evliliyi müddətində aralarında yaranan mübahisə səbəbindən Tiberi ona əl qaldırır. Bundan xəbər tutan Avqustin Tiberini sürgün etdirir. Beləcə, trikster üçün yenidən əlverişsiz şərait yaranmış olur. İllər uzunlu Tiberini sürgündən xilas etməklə bağlı dəfələrlə etdiyi cəhdləri boşa çıxdığı üçün Livia düşünür ki, ən yaxşı yol Avqustinin qızı Culiyaya ləkə yaxmaqdır. Onun şəxsi həyatı ilə yaxından maraqlanmağa başlayan Livia Culiyanın sevgililərindən biri, eləcə də oğlunun dostu olan Plautiusa rüsvət təklif edərək öz planına alət edir. Culiyanın əxlaqsız həyat tərzi sürməsinə, eləcə də Plautiusa olan borclarını ödəmək üçün gizlin şəkildə sarayın büdcəsindən külli miqdarda pul oğurlamasını ortaya çıxarır.

Bundan əlavə, Culiyanın oğulları da Livianın “qara siyahı”sında idilər. Saraydakılar Culiyanın birinci oğlu Qaiusun müharibədə aldığı yaradan vəfat etdiyini düşünsələr də, əslində, Livia onu zəhərləyib öldürmüşdü. İkinci oğlu Postumus, hələ kiçik yaşlarında olduğu üçün onunla bağlı hələ ki, heç bir məkrli planı olmur. Üçüncü oğlu Lusius isə varisiyə namizədlər siyahısında olduğu üçün onu da tora salır. Livia Lusiusu məcbur edir ki, anası Culiya haqqında toplanılan məlumatları öz adından Avqustinə təqdim etsin və bu işdə Livianın əli olduğunu qəti şəkildə bildirməsin. Hər şey plan üzrə davam edir və Avqustin qızı haqqında xəbərləri alaralmaz Culiyanı ömürlük sürgün edir. Lusius isə Livianın təlimatları əsasında Plautiusun təşkil etdiyi “qayıq qəza”sında həlak olur. Beləcə, Avqustinin ətrafında dövlət işlərində ona yardım edə biləcək bir nəfər belə qalmır. Livianın yaratdığı bu cür şərait nəticəsində Avqustin məcburən Tiberini sürgündən geri qaytarmalı olur. Postumus böyüyüb boya-başa çatdıqdan sonra, Livianın rəqibləri siyahısına düşür və onu da özünə qarşı təcavüzdə şərhləyərək Avqustinin qəzəbinə tuş gətirib sürgünə göndərir. Sadalanılan bu qədər hadisələrin müəllifinin Livia olmasına baxmayaraq, peşəkar ikili oyunu sayəsində xoşməramlı maskanın arxasında gizlənən şər qüvvədən heç kəsin xəbəri olmur. Klavdi əsərin əvvəlində bu fikri əbəs yerə deməmişdir: *"Augustus ruled the world, but Livia ruled Augustus,"* [1, s.19] (*Avqustin dünyanı, Liviya isə Avqustinini idarə edir – A.H.*).

Göründüyü kimi, saraydakı qarışıqlıq, kaos Livianın triksterə xas şər əməllərinin nəticəsində yaranır. O, mədəni qəhrəman kimi qarşısına qoyduğu məqsədə – hakimiyyətin öz oğluna keçməsi üçün trikster kimi davranmalıydı. Bu yolda dağıda-dağıda irəliləməsindən, qurduğu tələlərə saraydakıların asanlıqla düşməsindən zövq alan Liviya yeri gələndə onları lağa qoyur və ələ salır.

Klavdi. Sarayda sonadək yeganə “sağ qalmaq”a müvəffəq olan namizəd Klavdi idi. Əsərin birinci hissəsində Klavdinin hadisələrdən kənar qalması, heç bir rolu olmaması onun passivliyindən deyil, əksinə, saraydakı münasibətləri, insanları daxilən düzgün

qiymətləndirdiyi üçün müəyyən mərhələyə qədər öz xəstəliyinin əlamətlərini bir qədər də özü şişirdərək, özünü dəliliyə vuraraq xilas olmağa müvəffəq olmuş, özünü ağıllı göstərən digər personajlardan fərqli olaraq saraydakı bataqlıqdan özünü sağ çıxara bilmişdir.

Klavdinin tarixçi Pollio və Livi ilə tanışlığı nəinki onun həyatında, hətta sarayda dönüş nöqtəsi olur. Onlar Klavdi ilə tanış olduqdan sonra belə qənaətə gəlirlər ki, onun "idiot" olması ilə bağlı söylənilən fikirlər əsassız imiş. Pollio Klavdiyə məsləhət verir ki, bundan sonra da o olduğundan daha çox kəkələsə və axsasa şər qüvvələrin hədəfinə tuş gələndək sağ qalmağa müvəffəq ola biləcəkdir.

Livianın şər maskasını ifşa etmək təşəbbüsü Klavdi tərəfindən atılır. Pollio ona bildirir ki, bu zamana qədər onun atası da, babası da zəhərlənərək öldürülmüşdür, bu məsələ araşdırılmalıdır. Livianın qulağına gəlib çatır ki, Klavdi ata və babasının ölüm səbəbini öyrənməyə çalışır və bu məqsədlə tarixi araşdırır, əldə etdiyi nəticələri avtobioqrafik yazı qismində kağızlara köçürür. Əvvəlcə, Livia buna məhəl qoymur, düşünür ki, nə də olsa Klavdi "idiot"dur və bu cür qarışıq keçmişini araşdırıb üzə çıxarmaq üçün onun potensialı kifayət etmir. Amma yenə də o, əmr edir ki, onda şübhə yaradan məsələləri araşdırmağı dayandırın. Bundan sonra vəziyyəti təkcə Livia deyil, eləcə də Klavdi gizli şəkildə manipulyasiya etməyə çalışır, başqa sözlə, oyun içində oyun qurulur. Postumus bir gecə sürgünə getməzdən öncə gizlincə pəncərədən Klavdinin yanına gəlir və sarayda baş verənləri, Livianın pis əməllərini, xəyanətini Klavdiyə açıb söyləyir. Hamıdan uzaq bir adada Klavdi Avqustinlə görüşüb hər şeyi ona nəql edir. Livia ilk öncə Avqustinin səbəbsiz adaya getdiyini zənn edir, sonra isə ona qarşı oynanılan oyunun üstünü açır və qərar verir ki, bundan sonra Avqustinin yaşaması onun üçün problemdən başqa bir şey deyildir. Avqustin xəstə düşür, lakin Livianın ona qulluq etməsinə qətiyyətlə razı olmur. Onu zəhərləyəcəyindən ehtiyat edərək Livianın hazırladığı yeməklərdən imtina edir. *"No! Curse it! Nothing that's been touched by human hand, do you hear? Not even Livia's. Nothing. Nothing."* [4] (*Yox! Lənət olsun! Eşidirsən, heç nəyə insan əli toxunmayacaq. Hətta Livianın da. Heç nəyə. Heç nəyə – A.H.*) Qidalandığı yeganə təam bağdakı ağacdən dərib yediği əncir meyvəsi olur, lakin ağına da gəlmir ki, ağacdəki bütün əncirləri zəhərləmək Livia üçün imkansız deyildir.

"Tiberius: How is he?"

Livia: He's dead. Augustus is dead.

Tiberius: The earth will shake.

Livia: I must go and see the senators and the consuls from Rome. Stay with him till I return. By the way... don't touch the figs." [4]

(Tiberi: O necədir?)

Livia: Ölüb. Avqustin ölüb.

Tiberi: Dünya sarsılacaq.

Livia: Mən Romadan gələn senator və konsullarla görüşməliyəm. Mən gələndək onun yanında qal. Yeri gəlmişkən... əncirlərə toxunma – A.H.)

Göründüyü kimi, Liviya öz məqsədinə doğru gedən yolda son dərəcə aktivlik nümayiş etdirdiyi təqdirdə, Klavdinin triksterliyi bunun əksi olaraq özünü bürüzə verir. Klavdi şüuraltında yatan trikster arxetipinin oyanması ilə mövcud mühitdə, münasibətlər sistemində xaosun qurbanı olmamaq üçün əsərin sonunadək mübarizə aparır.

Kaliqula. Avqustinin vəfatından sonra saxta yollarla, saxta sənədlərə əsaslanaraq Tiberius imperator təyin olunur. Tiranlığı, qəddarlığı ilə yadda qalan hakimiyyət illərindən sonra ailənin ən gənc üzvü Germanikusun oğlu, Avqustinin nəvəsi iyirmi beş yaşlı Kaliqula hakimiyyətə gəlir. O, imperator kimi zahirən dinc idarəetmədən əbədi dəlilik və xaosa gedən alovlu, qəribə, çox narahat, eyni zamanda ən çətin anlaşılan bir gənc kimi təsvir olunur. O, ilk vaxtlar Roma imperiyasını layiqincə idarə edir və xalq tərəfindən sevilir. Lakin qəfildən güclü baş ağrıları ilə müşahidə olunan ağır xəstəliyə tutulandan sonra Kaliqula tamamilə dəyişilir, özünün dediyinə görə onda “çevrilmə” (metamorfoz) baş verir. Fikrimcə, əsərdə trikster arxetipinin təzahürü personajın sərgilədiyi bu fərqlilikdə özünü bürüzə verir. Kaliqulanın triksterə çevrilməsi bu andan sonra başlayır. Yataqdan ayağa qalxdıqdan sonra zülmkar imperatora çevrilir, təsadüfən ədalətsiz edamlar əmri verir, Senatı müxtəlif yollarla alçaldır və müxtəlif çirkin əməllərə əl atır. Bacısı Drusilla ölənə qədər onunla incest münasibətdə olur. Kaliqula tanrı libası geyinib özünü Neptun adlandıraraq canlı bir tanrı kimi ibadət edilməsini, şərəfinə məbədlər qurulmasını tələb edir. O hətta qadın paltarını geyinir və kişilərlə sevgi münasibəti yaşayır. Xalqı özünə tabe edə bilmək, idarəçilik işini asanlaşdırmaq üçün özünü “dəliliy”ə vurur, sarayda bir növ karnaval əhval-ruhiyyəsi yaradır. “... *He looked at me, uncomfortably, through narrowed eyelids. "Do you think I'm mad?" he asked, after a time. I laughed nervously. "Mad, Cassar? You ask whether I think you mad? Why, you set the standard of sanity for the whole habitable world." "It's a very difficult thing, you know, Claudius' he said confidentially..."*, “...to be a God in human disguise. I've often thought I was going mad.” [1; səh.400](O, gözünü qıyaraq narahat şəkildə mənə baxdı. Bir az sonra “Sən düşünürsən ki, mən dəliyəm?”–, deyər soruşdu. Əsərimdəm güldüm. “Dəli, Sezar?”Siz soruşursunuz ki, mən sizin dəli olduğunuzu düşünürəm?Niyə, siz əslində bütün dünya üçün əsl ağıl standartı(meyarı) təyin etmişiniz.”Bilirsən Klavdi, çox çətin məsələdir”,o məxfi şəkildə dedi, – insan maskalı Allah olmaq. Mənə də çox vaxt elə gəlirdi ki, mən dəliyə dönürəm – A.H.)

Özünü Yupiter kimi aparan Kaliqula Drusilladan övladı olacağı xəbərini alanda əvvəlcə sevinə də, özündən güclü heç kimi, hətta övladını belə qəbul etmədiyini üçün körpənin dünyaya gəlməyinə az müddət qalmış Drusillanın əl qolunu bağlayaraq qorxmaması üçün onu inandırır ki, o İlahədir, ölümsüzdür, ona heç nə olmayacaq. Sonda qədim yunan miflərində Zevsin Metidanı udaraq yeməsi hadisəsini Drusillanın başına gətirir, dölü Drusillanın qarnından çıxararaq udur və övladının öz beynindən yaranacağına inanır və ağzı qanlı, şok vəziyyətdə otağı tərk edir. Baş verənləri görən Klavdi dəhşətə gəlir.

Trikster arxetipinə xas olan xüsusiyyətlərdən biri də hipersəhvənilikdir. Amerikalı filoloq Devid Adams Liminq: “*He is sexually over-active, irresponsible, and amoral. But it is that very*

phallicism that signifies his essential creativity". [5, s.24] (*O, cinsəl baxımdan aşırı aktiv, məsuliyyətsiz və əxlaqsızdır. Lakin onun əsl yaradıcılığının əsl mahiyyəti də bu fallisizmlə müəyyən olunur – A.H.*) Hiperşəhvanilik əsərin əvvəlindən sonunadək kifayət qədər öz əksini tapır. Kalikulanın təşkil etdiyi eyş-işrət məclisləri, istər əks cinsin nümayəndələri, istərsə də öz cinsindən olan nümayəndələrlə eşq münasibətləri, Livianın, Culiyanın əxlaqsızlıqları, Messalinanın Klavdidən gizli qeyd etdiyi Saturnaliya festivalları və s. hiperşəhvaniliyə aid etmək olar.

Göründüyü kimi, Karl Qustav Yunqun psixi başlanğıcı müəyyən edən ilkin formaları arasında yer almış trikster arxetipinin xüsusiyyətlərinə Robert Qreyvsin "Mən, Klavdi", "Tanrı Klavdi" adlı tarixi-fantastik romanlarının personajlar sistemində Livia, Klavdi və Kalikula obrazların simasında rast gəlinir. Onların triksterlik missiyalarının arxasında kaos-kosmos əvəzlənməsi, trikster-mədəni qəhrəman dialektikası dayanır. Mədəni qəhrəmandan fərqli olaraq, dünya nizamına qarşı çıxan triksterlər dinamik, dəyişkən, hərəkətverici, destruktiv qüvvədirlər və heç vaxt ölmürlər. Bununla yanaşı, bir çox məqamlarda triksterin xüsusiyyətləri mədəni qəhrəmanın missiyasının həyata keçməsinə xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Graves R. I., Claudius, (1934). New York: The Modern Library Newyork, 444 p.
2. Hyde L. (1998), Trickster Makes This World: Mischief, Myth, and Are, New York: Farrar, Straus and Giroux, 417 p.
3. Mattick P. (1998), Hotfoots of the Gods. New York Times, 5 February.
4. Graves R. (1940), Claudius the God and his wife Messalina. London: Methuen & Co. Ltd., 528 p.
5. Leeming D. (1996), God: Myths of the Male Divine. New York: Oxford UP.
6. Jung C. (1969), The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press, 451 p.
7. <https://www.angelfire.com/tx4/cus/scripts/iclaudius-transcript.html>
8. Əhmədov B. (2015), Etimologiya lüğəti. Bakı: Altun Kitab, 288 s.
9. <https://wikiapp.org/az/luget/etimologiya/div-sozunun-etimologiyasi>
10. Lowie R.H. (1909), The Hero-Trickster Discussion. Journal of American folklore. American Folklore Society. Oct.-Dec., vol. 22, No. 86, pp. 431-433.
11. Szyjewski A. In the Shadow of Trickster. Research Fields and Controversies in the Discourse on the Trickster Complex in the Studies of Myth. Studia Religiosa. Krakow: Institute for Religious Studies Jagiellonian University, 2020, pp. 163-179.
12. Averintsev S.S. Arxetiplər. Dünya xalqlarının mifləri. Ensiklopediya: 2 cildə / ç. red. S.A. Tokarev. M.: Sovet Ensiklopediyası, 1992, s. 110-111.